

První terminologická konference

„Moudrost začíná definováním pojmů“

Sokrates

Dne 23. 2. 1999 se pod patronací vrchního ředitele SOP generálmajora J. Hudce a rektora VA plk. Ing. K. Kotka, CSc., konala v aule Vojenské akademie Brno první terminologická konference. Na její přípravě se z hlediska obsahu podílelo oddělení pro koordinaci standardizace MO, především zastupující vedoucí pplk. Ing. Jaroslav Stojan, na organizačním a technickém zabezpečení VA Brno. Konference se zúčastnilo na sedmdesát pozvaných hostů z ministerstva obrany, GŠ, škol, vojenských technických ústavů, Civilní ochrany a dalších zařízení.

Cílem konference bylo položit základy pro rozšiřování spolupráce v terminologii, která je začleněna v administrativní oblasti standardizace, navázat kontakty mezi pracovníky, kteří se terminologií zabývají a ukázat na potřebu ujednocení v překladech, chápání a vysvětlování pojmů. Se vstupem ČR do NATO byla pozornost samozřejmě zaměřena na angličtinu, jako na nejvíce používaný jazyk Aliance, i když znalosti francouzštiny jsou pro jednání v rámci Aliance stejně důležité.

* * *

Úvodem bych rád vysvětlil, proč byl zvolen název pro naše jednání terminologická konference. Vycházeli jsme z pojmu NATO, který je používán v rámci jejího terminologického programu, a proto jsme chtěli tento název ponechat. Jsme si vědomi, že neodpovídá plně českému pojetí slova konference, ale ve vztahu k NATO se ukazuje jako vhodný. To, že obsahem bylo také jednání o problematice koordinace v oblasti terminologie, nijak nesnižuje význam takové akce. Výraz „první“ je uveden proto, abychom v počátcích našeho působení v NATO dodrželi pravidelnost vrcholných jednání v oblasti terminologie a pevně doufám v to, že tato čísla se budou postupně zvyšovat.

Chci zdůraznit, že konference byla zaměřena především na vzájemnou výměnu poznatků jak pracovat s dokumenty NATO, zejména s jejich překlady. Rovněž bylo krátce pojednáno o standardizaci obecně a začlenění terminologie do celkového rámce standardizace. Jedná se o základní pojmy, které jsou u nás často ne vždy vysvětlovány a chápány v souladu s definicemi NATO, např. termíny compatibility, interoperability, interchangeability a commonality. Záměrně ponechávám některé výrazy v jejich standardizovaném tvaru NATO v anglickém jazyce.

Princip **standardizované terminologie** je poměrně jednoduchý. Slovo je používáno v takovém tvaru z hlediska pravopisného, jak bylo na nejvyšší úrovni standardizováno a definováno a jak je uvedeno v příslušné **standardizační dohodě** (STANAG). Potom odpadá diskuse o tom, zda je správný pravopis podle britské nebo americké angličtiny a všechny státy Aliance daný standard dodržují. Totéž platí i o jejich francouzských

verzích. Pokud jsou nějaké námitky, uplatní se návrh na příslušnou změnu a pokud dojde ke všeobecné shodě, pak je změna zapracována. To platí obecně o všech standardizačních dohodách, a tudíž i o standardizované terminologii. Poměrně přesně je tento postup popisován ve **spojenecké publikaci AAP-3**, která také byla publikována naším pracovištěm v česko-anglické verzi jako pomůcka rezortu MO.

V svém vystoupení jsem se snažil o vysvětlení a charakterizování pojmů, spjatých se standardizačním procesem. Patří mezi ně takové pojmy jako **tasking authority** (orgán, oprávněný řídit ve své působnosti projednávání příslušné normy STANAG), **custodian** (správce, který vypracovává první verzi návrhu), **proposal** (první verze návrhu), **draft** (další návrh po připomínkovém řízení), **promulgated** (návrh verze, vyhlášený za platný). Bude úkolem i dalších pracovníků v oblasti terminologie, aby vytvořili a zavedli odpovídající optimální ekvivalentní překlady těchto pojmů právě v duchu přijatých definic, které se odchylují od definic v běžných výkladových slovnících.

Stejným způsobem je ve standardizaci používán termín **ratification a implementation**, i když jde o pojmy mezinárodního práva. To platí i v ostatních státech NATO, a přesto svůj souhlas s příslušnou standardizační dohodou STANAG tyto státy vyjadřují ve svých podmínkách jako „ratifikaci“ a její zavedení do svých interních norem jako „implementaci“.

Z tohoto hlediska lze konstatovat, že **STANAG je svým způsobem dohoda mezi členskými státy Aliance, jakým způsobem a pokud možno jednotně určitou problematiku řešit**. V našich podmínkách je určitě dobré, když chceme postupovat stejně jako naši partneři v NATO. Náslépné okamžité vyhledávání českých novotvarů, do nichž by nás někteří jazykoví puristé chtěli od počátku tlačit, by danou problematiku pouze zamlžovalo a orientace by se stávala značně nepřehlednou. Po právním zakotvení a rozběhnutí tohoto ratifikačního procesu se jistě tyto termíny stanou zcela běžnými.

Důležitou úlohu má **terminologický program NATO**. Jeho cílem je přispět k vzájemnému porozumění pomocí standardizované terminologie. V rámci tohoto programu sehrává rozhodující místo právě **terminologická konference**. V NATO je tato konference výkonným orgánem se stálým režimem zasedání. Členy konference jsou zástupci jednotlivých zemí a celkové řízení je na koordinátorovi terminologie z Vojenské agentury pro standardizaci NATO (Military Agency for Standardization – MAS). Na jednotlivých plenárních zasedáních konference se projednávají pojmy, které jsou navrhovány k začlenění, úpravě nebo ke zrušení v „Přehledu termínů a definic NATO“ (spojenecká publikace AAP-6) a další důležité terminologické problémy.

Základem řízení terminologického programu v NATO je dodržování přijaté hierarchie nadřazenosti a podřízenosti jednotlivých terminologických dokumentů v rámci celé struktury NATO. To je skutečnost, která není v našich podmínkách ani dostatečně vnímána ani respektována. Na nejvyšším místě stojí již zmíněný „Přehled termínů a definic NATO“ (AAP-6) v oblasti definic a spojenecká publikace AAP-15, uvádějící přehled oficiálních standardizovaných zkratk.

Procedura uplatňování jednotlivých návrhů je zdoluhavá a její stručné objasnění jde nad rámec tohoto článku. Důležitou roli sehrávají v této terminologické konferenci NATO její jednotlivé „panely“ (diskuse odborníků) jak anglicky (Velká Británie, USA, Kanada), tak francouzsky mluvících zemí (Francie, Belgie, Kanada). Všichni

pracovníci v NATO jsou si při používání oficiálních pojmů této nejvyšší standardizační úrovně plně vědomi.

Situace v rezortu MO ČR je v současné době v oblasti terminologie značně nepřehledná, činnost není dostatečně koordinována a často ani není zájem se mezi jednotlivými pracovišti o této problematice příliš radit. Překlady dokumentů se provádějí na různých pracovištích, často několikrát a s rozdílnou úrovní odborné i jazykové kvality. Někdy dochází k jejich zadávání do civilního sektoru, kdy se vydávají velké finanční prostředky na jejich překlad a pak se musí tyto překlady nechávat potichu a v rámci dobrovolnosti stejně předkládat (nehledě na možnost porušování zákona u ochraně utajovaných skutečností).

Zásadním problémem je neujednocení pojmů, ale také nedostačující zájem o spolupráci. Uvědomujeme si naléhavost požadavku tyto záležitosti koordinovat. Je samozřejmé, že bychom našli mnoho výmluv na krátkost času nebo na personální obsazení našeho pracoviště, to však nechci. **Základem musí být ochota spolupracovat**, častěji na neformálním základě než na využívání oficiálních struktur velení. Musím konstatovat, že toho se zatím příliš nedostává v celém rezortu MO. Nejde jen o pouhé deklarování ochoty, ale tuto také prakticky projevovat. Časté schovávání se pracovišť za široká záda svých vrchních ředitelů nebo vedoucích představitelů, když se jim nehodí do programu něco navíc udělat, reprezentuje velmi těžko překonatelné překážky a vede nakonec k izolaci jednotlivých odborníků. Je také možné, že si to někdo takto přeje záměrně, aby vynikala jeho důležitost a to, jak jsou ostatní na něm závislí.

Vzhledem k tomu, že v rámci NATO je úloha sjednocování terminologie řízena z úrovně standardizačního programu NATO, je celkem logické, aby i u nás byl daný problém řešen na bázi standardizace v celém rezortu obrany.

Je skuteností, že v minulosti byl problém standardizace vždy odsouván do pozadí za „jiné důležitější“ úkoly a nebylo dostatečně vnímáno, že se jedná o určitý nástroj k dosahování určitého stupně standardizace (tedy compatibility, interoperability, interchangeability a commonality) ve všech třech oblastech standardizace (operation, materiel, administrative) za účelem co nejefektivnějšího využívání sil a prostředků Aliance k dosahování stanovených cílů.

Jistě by bylo třeba si definice jednotlivých pojmů rozebrat co nejpodrobněji tak, aby nedocházelo k jejich zaměňování. Pokud jde o standardizaci jako celek, domnívám se osobně, že se jedná o stejně závažnou oblast, jakou je třeba bojová pohotovost, plnění cílů výstavby sil (Target Force Goals – TFG) apod., neboť bez realizace příslušných standardů NATO (STANAG) nelze úkoly předchozích oblastí realizovat prakticky. O tom si lze přejít ve „Standardizačním programu NATO“, který leží v anglické verzi v zásuvkách stolů a skříní řady funkcionářů rezortu obrany.

V současné době je kladen stále větší důraz na propojování jednotlivých standardů s problematikou výstavby sil NATO, jak také plyne z dokumentů, které naše země dostává. Je smutnou skuteností a realitou dneška, že ti pracovníci, kterých se to v rezortu obrany významně také dotýká, jsou často zcela závislí na překladech od svých podřízených.

Často je voláno po tzv. oficiálním překladu dané normy aby o ni mohl daný představitel po té správně rozhodnout. Je pravda, že v naší zemi je úředním jazykem český jazyk. Je ale také pravdou, že oficiálními jazyky v NATO jsou angličtina a fran-

couzština. Zde bych si dovil položit důraz na slučovací spojku „a“, nebo-li na logickou konjunkci, že je potřebné mít znalosti obou jazyků současně. Řada dokumentů musí být do českého jazyka určitě přeložena, ale v prvním pořadí na začátku celého rozhodovacího řetězce musí být příslušný řídicí pracovník rezortu či oddělení sám opravdu schopen se rozhodnout podle anglického nebo francouzského textu okamžitě, a potom v dalším pořadí činit kroky k tomu, že část dokumentů se přeloží nebo přímo zapracuje do našich vnitřních předpisů.

Představa, že se úplně všechny normy STANAG okamžitě nejprve nechají překládat, budeme za to platit obrovské částky, a až potom nich budeme rozhodovat, je málo pravděpodobná. Určitě ale celá řada takových norem se musí buď přeložit doslovně, anebo je přímo zapracovat do znění našich vnitřních předpisů. To závisí na konkrétním znění jednotlivých norem.

Věřím, že momentální stav je pouze dočasný a že vzdělávací instituce budou své posluchače skutečně nutit zpracovávat a vyjadřovat se v cizích jazycích také v rámci odborných druhů studia, nikoliv jen v jazykových kurzech. Je nezbytné přikročit v řízení personální práce k takovým zásadám, aby dosažené jazykové znalosti bylo odpovídajícím způsobem v rezortu využíváno na řešení odborných otázek, nikoliv jen na pouhé poskytování servisu nadřazeným. Je to cesta velmi trnitá a někdy bolestivá (také se jí v Čechách někdy říká „Hroznatova cesta“), ale jednou se s tím už začít musí, pokud nechceme stát neustále v pozadí. Tak proč s tím nezačít hned teď, po našem vstupu do Aliance. Máme k tomu vynikající příležitost a motivaci.

Ke sjednocování terminologie zazněla na konferenci celá řada podnětných i kritických návrhů, které chceme využít k formulování našeho terminologického programu. Po konečném rozhodnutí o začlenění standardizace do struktury rezortu obrany, chceme oslovit odborníky na příslušných standardizačních oborech, jazyková pracoviště a jazykové experty, a také tuto oblast standardizace koordinovat. Je nezbytné, aby kromě vertikální roviny, ve které lze tyto otázky sladovat a koordinovat, existovaly na úrovních jednotlivých „správců standardizačních oborů“ také určité buňky v rovině horizontální, které se vždy na dané úrovni a v daném oboru budou zabývat otázkami odborné terminologie.

V současné době neexistuje prakticky žádný nástroj, kterým by bylo možné rozhodovat o tom, jak se má ten který vojenský výraz závazně překládat ap., aby splnil požadavky překladatelské teorie na jednoznačnost a další lingvistická hlediska. Jistě by to bylo příjemné a pohodlné, kdybychom jej měli k dispozici okamžitě, je to ale do jisté míry velice iluzorní, neboť i v českém jazyce se budou možná muset měnit významy slov podle jejich definování v jejich anglické nebo francouzské verzi. A že k těmto změnám v definici dochází, je možné se přesvědčit letmým nahlédnutím do terminologického programu NATO. Pro dané slovo v cizím jazyce známe vždy celou řadu synonym, nicméně v rámci znění jednotlivých definic může docházet ke změnám v interpretaci do českého jazyka. To je proces velmi dlouhodobý a vždy záleží na ochotě přijmout názor druhé strany, anebo jej umět věcně argumentovat.

Standardizace přinese i v oblasti terminologie do českého jazyka některá nová chápání pojmů, jež jsme dříve pojímali odlišně. Vyplývá to z faktu, že základní standardizační jazyk NATO je stavěn na bázi angličtiny a francouzštiny a z nich je

překládán do jazyka českého u nás. Asi se z počátku nevyhneme používání pojmů, které rychle napovídají o jejich verzi v angličtině nebo francouzštině.

Určitě to není správné z hlediska gramatiky a nechci v žádném případě polemizovat s lingvistickými odborníky. Co ale vidím jako rozhodující, je nezbytnost osvojovat si standardizovanou terminologii v její originální podobě (angličtině a francouzštině) a až po ustálení těchto pojmů v budoucnosti v jejich českém znění přistoupit k tomu, že daný překlad budeme umět formulovat jako závaznou normu.

Zřejmě to bude vyžadovat určité přechodné období, ale standardizační proces musí být po vstupu naší země do NATO nastartován ihned bez čekání na to, než se odborníci dohodnou na nejlepších překladech. I potom to bude představovat dlouhou cestu, než si nová generace pedagogického sboru na školách osvojí novou terminologii v praxi a budou ochotni ji používat při formování vojenských profesionálů.

Rád bych v tomto článku vysvětlil, co rozumím pod pojmem „standardizovaná terminologie NATO“. V rámci Aliance platí výše citovaná **spojenecké publikace AAP-6 jako dokument nejvyšší důležitosti v oblasti definic terminologie NATO**.

V první části tohoto dokumentu je vysvětlen princip tvorby této standardizované terminologie a co tato publikace obsahuje. Její druhá a třetí část obsahuje ty definice pojmů a výrazů ve francouzštině a v angličtině, u kterých byl shledán celkový konsenzus s jejich zněním mezi všemi státy NATO.

Definice jsou záměrně někdy zjednodušovány či zplošťovány z toho důvodu, aby byly snadno pochopitelné a převzatelné všemi státy NATO na všech úrovních. Podrobnější definice a exaktně přesné termíny jsou pak uváděny v seznamech standardizačních dokumentů ve čtvrté části této publikace AAP-6 nebo ve speciálním seznamu, který je samostatně vydáván v NATO jako pátá část publikace AAP-6.

V těchto seznamech jsou celé oborové slovníky za jednotlivé oblasti, které jsou pak každému k dispozici. Platí zásada, že pokud je nějaký výraz ve své definici shodný s definicí v angličtině podle slovníku *Oxford Concise Dictionary* nebo ve francouzštině podle slovníku *Le Petit Robert*, pak platí automaticky definice z uvedených dvou slovníků, aniž jsou do publikace AAP-6 zahrnovány. Z toho plyne praktický závěr, že slovní zásoba v těchto zmíněných dokumentech tvoří obsah pojmu „standardizovaná terminologie“ tak, jak jej používám tomto článku a jak je to v NATO zavedeno.

Vzhledem k nedostatku času nebyl na konferenci přednesen příspěvek s názvem „**Praktické poznatky z vypracovávání základních terminologických dokumentů standardizace**“, který uvádím ve zkrácené podobě.

Záměrem oddělení pro koordinaci standardizace MO (OdKS) v roce 1998 bylo zahájit svoji koordinační úlohu zabezpečením překladů a vydáním pomůcek základních standardizačních dokumentů NATO. V tomto roce se podařilo přeložit a vydat pomůcky AAP-15 (zkratky NATO), AAP-6 (výkladový slovník pojmů a definic NATO), navíc zkratky SHAPE a AAP-3 (publikace, zabývající se tvorbou STANAG a AP).

Provedené překlady nebyly dílem jednotlivce nebo pouze OdKS, jak někteří pracovníci rezortu uvádějí. Na překladech a připomínkovém řízení se podílela řada jednotlivců a pracovišť, mezi nimi Dr. M. Tučka ze SOP MO, odbory majetkové sekce MO, z GŠ sekce vojenské zpravodajské služby, sekce logistiky, operační štáb, VA Brno,

P. č.	Typy překladů		
	Anglický název	Chybný překlad	Možný vhodnější překlad
1.	Překlad s neporozuměním obsahu. Překladatel sice předloží pojmy, ale nerozumí jim, nedokáže si představit jejich obsah.		
	acoustic intelligence	zvukové zprávy, akustická inteligence	zvukoměrný průzkum
	naval gun fire	námořní kulometná palba	palebná podpora námořním dělostřelectvem
	intercept receiver	přepadový přijímač	přijímač pro odposlech
2.	Překlad s vytvářením neobvyklých českých slov. Překladatel překládá za každou cenu, i když si musí pomoci vytvářením nových slov.		
	sub-objective	podcíl	dílčí cíl
	countermove	protipřesun	vstřícný přesun, přesun v protisměru
3.	Doslovný překlad. Překladatel se usilovně drží doslovného překladu, včetně postavení slov za sebou. Často lze takové překlady zařadit do kategorie, kdy z jazykového hlediska je naprosto správný, z hlediska obsahového však zcela nesprávný.		
	intelligence preparation of battlefield	zpravodajská příprava bojiště	zpravodajská činnost
	target oriented minefield	cíli přizpůsobené minové pole	minové pole směřované k protivníkovi
4.	Překlad pojmů, které nemají český protějšek. Překladatel překládá doslova, i když zde je vhodnější překlad opisem.		
	mine weapons	minové zbraně	prostředky, používané při minování
5.	Překlad pojmů, překládaných různě. Často se stává, že překladatel použije ze slovníku význam, který je uveden jako první.		
	support	podpora	podpora, pomoc, zabezpečení, starat se o ...
	service	služba	služba, druh vojska, podpora, pomoc
	policy	politika	politika, taktika, postup, metoda, zásada
	doctrine	doktrína	doktrína, teorie, nauka

katedra veřejné ekonomiky a služeb logistiky VVŠ PV Vyškov, Vojenský technický ústav letectva a PVO Praha-Kbely (zejména Ing. Vitovský), VTÚ O Brno, Vojenský zeměpisný ústav Praha a další. Děkujeme všem za poskytnutou pomoc a ochotu ke spolupráci, které si velmi vážíme.

Velmi často jsme ale také naráželi na nechuť spolupracovat s nejrůznějšími odůvodněními. Zde asi platí zdůraznit, že „kdo chce ten udělá, kdo nechce, vymluví se“. Jistě se jedná o proces velice náročný na čas i odbornou erudici a často se nedostávalo obojího. To, že nejsou definice zcela přesné z hlediska technického plyne z faktu, který je uveden v první části uvedené publikace a každý kritik si to v originálním dokumentu může ve francouzštině nebo v angličtině přečíst sám dříve než začne polemizovat s uvedeným termínem.

Zřejmě se nikdy nepodaří najít shodu mezi všemi odbornými pracovišti jak daný termín nazvat v jazyce českém. Jistě dojde k chybám, které se budou postupně napravovat (a z naší strany jsme připraveni o této problematice vždy jednat), pokud ovšem chceme vážně na tomto poli spolupracovat, a nikoliv jen mlátit prázdnou slámu ve veřejných projevech za účelem zvýrazňování své vlastní důležitosti, jak také z některých kritických názorů zaznívalo.

Zpracování překladů a připomínkové řízení není jednoduchá záležitost. Kvalita spočívá na svědomitosti a odpovědnosti lidí, kteří se tohoto procesu zúčastňují. Řada překladatelů pracuje s velkým nasazením a snahou, přesto však výsledky v oblasti vojenské terminologie nejsou příliš kvalitní.

S čím jsme se mohli setkat, vám ukážeme na příkladech. Jsou rozděleny do několika skupin. Proti anglickému pojmu je uveden chybný překlad, podtrženě možný vhodnější překlad (viz *tabulka*).

Jaké by mohly být příčiny tohoto nepříznivého stavu?

■ Postavení (podceňování) AČR ve společnosti, kde je následně podceňována i vojenská terminologie.

■ Chybí A-Č slovník vojenské terminologie, který by obsahoval současné pojmy (týká se i dalších jazyků).

■ Vymezení odpovědnosti, vzájemné vztahy a rozdělení úkolů mezi překladatelem, odborníkem a jazykářem (pro český jazyk).

■ V anglických pojmech se často hledá něco nového, neobvyklého. Přitom český pojem se již běžně používá.

Co by bylo potřebné ke zlepšení současného stavu?

■ Vypracovat A-Č vojenský terminologický slovník za spolupráce všech složek v rámci MO.

■ Provést překlady výkladových slovníků jednotlivých odborností a vytvořit odborné terminologické slovníky (vycházejí přitom zásadně ze spojeneckých publikací ve čtvrté části AAP-6 jako základního materiálu).

■ Zřídřit krátkodobé kurzy vojenské terminologie u jazykových školicích zařízení.

■ Věnovat větší pozornost vojenské terminologii i u probíhajících kurzů.

■ Do tohoto procesu terminologické tvorby zapojit vědecká pracoviště i pracoviště jazyková s vypisováním příslušných grantů na vyřešení specifických otázek.

■ Vytvořit určitou neformální strukturu a stanovit pravidla pro vydávání a připomínkování takových dokumentů včetně zásad plánování finančních zdrojů pro takovou činnost.

Takové bylo základní zaměření organizátorů konference. V dalším čísle Vojenských rozhledů bude publikována druhá část materiálů ke konferenci, kde budou uvedeny podstatné části diskusních příspěvků účastníků konference, které byly v písemné podobě poskytnuty.

Organizátoři děkují všem, kteří se aktivně do diskuse zapojili a chtěli konstruktivně přispět k řešení a nápravě problémů, které u nás na poli terminologie přetrvávají, a také všem, kteří přípravu jednání na VA Brno zabezpečovali.

Spolu se vstupem do NATO u nás přestává platit představa, úporně implikovaná po vzniku České republiky, podle níž je armáda jediným subjektem obrany státu. O to naléhavěji se však jeví otázka stavu civilní části našeho bezpečnostního systému. Civilní rezorty, prakticky nedotčené odpovědností za svůj podíl při zajišťování bezpečnosti státu, se ocitají v nové pozici, kdy se na tuto svou povinnost musí připravit a začít ji účinně vykonávat.

V této oblasti existuje zásadní koncepční zpoždění – zatímco armáda své úkoly splnila, celý civilní sektor zde značně zaostal. Nejvýznamnějším jevem tohoto zaostávání je kritická legislativní mezera, jejíž odstranění je předpokladem jakéhokoliv dalšího pokroku.

*Ing. Josef Fučík, člen redakční rady Mezinárodní politiky
Česká republika v NATO (sborník)
Česká atlantická komise, Praha 1999*